

УДК 343.13

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.03.91>

ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ОСОБИ, ЩОДО ДІЯНЬ ЯКОЇ ПРОВОДИТЬСЯ ДОСУДОВЕ РОЗСЛІДУВАННЯ, ДО ПОВІДОМЛЕННЯ ЇЇ ПРО ПІДОЗРУ

Горінецький Й.І.,*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права
та правоохоронної діяльності
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»***Нестерова І.А.,***кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права
та правоохоронної діяльності
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»***Реплюк Н.М.,***ст. викладач кафедри
кримінального права та правоохоронної діяльності
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

Горінецький Й.І., Нестерова І.А., Реплюк Н.М. Проблеми захисту прав особи, щодо діянь якої проводиться досудове розслідування, до повідомлення їй про підозру.

Діючий Кримінальний процесуальний кодекс України 2012 р. (далі – КПК України) суттєво змінив процедуру притягнення особи до кримінальної відповідальності, виключивши таке поняття як «порушення кримінальної справи». Стаття присвячена аналізу проблемних питань, пов'язаних із захистом прав особи, щодо діянь якої проводиться досудове розслідування, до повідомлення їй про підозру. Здійснено огляд статей Кримінального процесуального кодексу України, що регулюють стадії кримінального провадження, реалізацію функції кримінального переслідування, початок досудового розслідування, внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань, набуття особою статусу підозрюваного, вручення повідомлення про підозру як процесуального документу. Проаналізовано права, якими особа користується при набутті процесуального статусу підозрюваного, зокрема, знати, у вчиненні якого кримінального правопорушення його підозрюють або обвинувачують; на першу вимогу мати захисника і зустріч із ним; не говорити нічого з приводу підозри проти нього або у будь-який момент відмовитися відповідати на запитання; вимагати перевірки обґрунтованості затримання; збирати і подавати слідчому, прокурору, слідчому судді докази; брати участь у проведенні проце-

суальних дій; оскаржувати рішення, дії та бездіяльність слідчого, прокурора, слідчого судді. Особа, щодо діяння якої здійснюється досудове розслідування, до повідомлення їй про підозру, таких прав не набуває, оскільки вони пов'язані виключно з набуттям статусу підозрюваного. А це в свою чергу призводить до незаконних та необґрунтованих обмежень її прав та свобод. Крім того, проблемним є залучення такої особи до проведення слідчих (розшукових) дій під час проведення досудового розслідування. Необхідним є закріплення у КПК України норми, відповідно до якої така особа на підставі її заяви до офіційного повідомлення їй про підозру вважатиметься підозрюваною із наявністю всіх процесуальних прав, необхідних для здійснення захисту своїх прав.

Ключові слова: притягнення до кримінальної відповідальності, підозрюваний, повідомлення про підозру, досудове розслідування.

Horinetskyy Y.I., Nesterova I.A., Replyuk N.M. Problems of protecting the rights of a person whose actions are under pre-trial investigation before being notified of suspicion.

Current Criminal Procedure Code of Ukraine 2012 (hereinafter - the Criminal Procedure Code of Ukraine) significantly changed the procedure for bringing a person to criminal responsibility, excluding such a concept as «violation of a criminal case». The article is devoted to the analysis of problematic issues related to the protection of

the rights of a person whose actions are under pre-trial investigation before being notified of suspicion. A review of the articles of the Criminal Procedure Code of Ukraine regulating the stages of criminal proceedings, the implementation of criminal prosecution's function, the beginning of a pre-trial investigation, entering information about a criminal offense into the Unified Register of Pretrial Investigations, a person acquiring the status of a suspect, serving a notice of suspicion as a procedural document was carried out there. The rights that a person enjoys upon acquiring the procedural status of a suspect have been analyzed there, in particular, to know what criminal offense a person is suspected or accused of committing; at the first request to have a defense attorney and to have the opportunity to meet with him; not to say anything about the suspicion against him or to refuse to answer questions at any time; demand verification of the reasonableness of detention; collect and submit evidence to the investigator, prosecutor, investigating judge; to participate in procedural actions; to appeal decisions, actions and inaction of the investigator, prosecutor, investigating judge. A person whose act is under pre-trial investigation does not acquire such rights before being notified of suspicion, as they are exclusively related to acquiring the status of a suspect. And this, in turn, leads to illegal and unjustified restrictions on person's rights and freedoms. Also, it is problematic to involve such a person in conducting investigative (search) actions during a pre-trial investigation. It is necessary to enshrine in the Criminal Procedure Code of Ukraine a norm according to which such a person, on the basis of his statement before being officially notified of the suspicion, will be considered a suspect with the presence of all the procedural rights that is necessary for his rights' protection.

Key words: prosecution, suspect, notification of suspicion, pre-trial investigation.

Постановка проблеми. Діючий Кримінальний процесуальний кодекс України 2012 р. (далі – КПК України) суттєво змінив процедуру притягнення особи до кримінальної відповідальності, виключивши таке поняття як «порушення кримінальної справи». Крім того, з'явилося таке поняття і власне процесуальний документ як повідомлення особі про підозру, а також ст. 3 та ряд інших статей КПК України 27.07.2022 року доповнено поняттям «особа, стосовно якої зібрано достатньо доказів для повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, але не повідомлено про підозру у зв'язку з її смертю». У зв'язку з такими змінами серед науковців відбувається дискусія щодо початкового моменту кримінального провадження в ці-

лому та початкового моменту кримінального переслідування щодо конкретної особи зокрема.

Мета дослідження – здійснення комплексного наукового аналізу проблем захисту прав особи, щодо діянь якої проводиться досудове розслідування (перевіряється, чи є у діях особи склад кримінального правопорушення), до моменту повідомлення їй про підозру.

Стан опрацювання проблематики. Існує низка наукових публікацій, у яких науковці досліджують інститут повідомлення про підозру, набуття статусу підозрюваного тощо. Зокрема, серед них Ю.П. Аленін, А.В. Андрейчук, В.О. Гринюк, І.Г. Івасюк, О.В. Капліна, Н.Р. Костів, С.Г. Кримчук, Л.М. Лобойко, А.В. Мельниченко, М.А. Погорецький, І.В. Рогатюк, Л.Д. Удалова, О.В. Фараон та інші. Однак є незначна кількість досліджень (Л.В. Карабут, В.М. Юрчишин тощо), де власне піднімається питання захисту прав особи, щодо діянь якої проводиться досудове розслідування, але якій повідомлення про підозру не вручено і статусу підозрюваного особа так і не набула.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до п. 14 ч. 1 ст. 3 КПК України притягнення до кримінальної відповідальності – стадія кримінального провадження, яка починається з моменту повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення. Підозрюваним відповідно до ст. 42 КПК України є особа, якій у порядку, передбаченому статтями 276-279 цього Кодексу, повідомлено про підозру, особа, яка затримана за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, або особа, щодо якої складено повідомлення про підозру, однак його не вручено їй внаслідок невстановлення місцезнаходження особи, проте вжито заходів для вручення у спосіб, передбачений цим Кодексом для вручення повідомлень [1].

Дані положення закону підтверджують, що лише з моменту, коли особа набуває процесуального статусу підозрюваного, вона відповідно до вимог КПК України наділяється суттєвим переліком процесуальних прав, серед яких важливе місце займають такі як: знати, у вчиненні якого кримінального правопорушення його підозрюють, обвинувачують; на першу вимогу мати захисника і зустріч із ним незалежно від часу в робочі, вихідні, святкові, неробочі дні до першого допиту з дотриманням умов, що забезпечують конфіденційність спілкування, а також після першого допиту – зустрічі без обмеження в часі та кількості у робочі, вихідні, святкові, неробочі дні; на участь захисника у проведенні допиту та інших процесуальних діях; на відмову від захисника в будь-який момент кримінального провадження; на отримання правової допомоги захисника за рахунок держави у випадках, передбачених цим Кодексом та/або законом, що

регулює надання безоплатної правової допомоги, в тому числі у зв'язку з відсутністю коштів для оплати такої допомоги; не говорити нічого з приводу підозри проти нього, обвинувачення або у будь-який момент відмовитися відповідати на запитання; давати пояснення, показання з приводу підозри, обвинувачення чи в будь-який момент відмовитися їх давати; вимагати перевірки обґрунтованості затримання; збирати і подавати слідчому, прокурору, слідчому судді докази; брати участь у проведенні процесуальних дій; одержувати копії процесуальних документів та письмові повідомлення; оскаржувати рішення, дії та бездіяльність слідчого, прокурора, слідчого судді в порядку, передбаченому цим Кодексом тощо [1; 2, с. 141-142].

Для особи, щодо дій якої здійснюється досудове розслідування на предмет – вчинила вона кримінальне правопорушення (злочин чи кримінальний проступок) чи не вчинила, найбільш важливими правами є право захищатися від підозри, обвинувачення особисто або через обраного захисника, а також право оскаржувати незаконні рішення, дії чи бездіяльність органу, що здійснює досудове розслідування, прокуратури та слідчого судді.

Стадії притягнення особи до кримінальної відповідальності завжди передують стадії досудового розслідування, яка починається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі – ЄРДР) і закінчується зверненням до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності, клопотанням про закриття кримінального провадження або ухваленням рішення про закриття кримінального провадження.

Як показує практика, внесення відомостей до ЄРДР про кримінальне правопорушення не завжди включає в себе інформацію про особу, яка вчинила конкретне кримінальне правопорушення чи підозрюється у його вчиненні. Тобто на момент внесення, орган, уповноважений законом на здійснення досудового розслідування, виявив лише кримінальне правопорушення «по факту», а особа, що вчинила суспільно небезпечне діяння, – поки не відома.

Толочко О.М., узагальнивши Рішення Європейського Суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), зробив висновок про те, що для удосконалення українського кримінально-процесуального законодавства мають значення обставини, що визнаються ЄСПЛ як момент висунення обвинувачення. Такими обставинами визнаються: арешт особи (Рішення у справі «Вемхофф проти Німеччини»), офіційне повідомлення про намір здійснення стосовно неї кримінального переслі-

дування (Рішення у справі «Ноймайстер проти Австрії»), початок досудового слідства проти конкретної особи чи арешт банківських рахунків конкретної особи (Рішення у справі «Рінгайзен проти Австрії»). Особа, викликана як свідок у кримінальній справі, але фактично підозрювана у вчиненні злочину (зокрема, їй було поставлено запитання під час допиту, які можуть бути використані проти неї як обвинувальні) користується гарантіями ст. 6 ЄКПЛ (Рішення у справі «Сервес проти Франції») [3, с. 283].

Згідно зі ст. 20 КПК України право на захист мають підозрюваний, обвинувачений, виправданий, засуджений. Раніше усіх у кримінальному провадженні з'являється підозрюваний. Отже, саме із його появою починає реалізовуватися функція кримінального переслідування (обвинувачення), що викликає до життя кримінальну процесуальну функцію захисту. Підозрюваний набуває статусу учасника кримінального провадження після повідомлення йому про підозру або у разі затримання за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення. Лише після появи підозрюваного до участі у провадженні може бути залучено захисника.

Юридичне значення акта повідомлення особи про підозру складається з того, що на стадії досудового розслідування настає новий етап, пов'язаний з тим, що в процесі досудового розслідування накопичено достатньо доказів для підозри конкретної особи у скоєнні кримінального правопорушення. Цю підозру вперше чітко сформульовано в офіційному документі – повідомленні особи про підозру. У ньому слідчий, прокурор дає першопочатковий висновок про наявність і суть суспільно небезпечного, кримінально-караного діяння, скоєного конкретною особою [4, с. 121].

Таким чином, український законодавець пов'язує початок реалізації кримінальної процесуальної функції обвинувачення з появою такого учасника як підозрюваний. А для появи останнього потрібні формалізовані дії і документи, а саме повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення або затримання особи (власне протокол про затримання). Таким чином, КПК України не передбачає можливості вступу у кримінальне провадження захисника на етапі, коли слідчий, прокурор ще не повідомили особу про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, але під час допиту ставлять запитання, які можуть бути використані проти неї як обвинувальні [5, с. 147].

Все ж певні позитивні напрацювання у вирішенні даної проблеми є. Так, ч. 1 ст. 3 КПК України доповнена п. 16-1 та п. 27. Відповідно до п. 16-1 інша особа, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, – особа, стосовно якої (в тому числі

щодо її майна) здійснюються процесуальні дії, визначені цим Кодексом. П. 27 зазначає, що особа, стосовно якої зібрано достатньо доказів для повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, але не повідомлено про підозру у зв'язку з її смертю, – фізична особа, яка не набула статусу підозрюваного, обвинуваченого у зв'язку з її смертю, але стосовно якої зібрано достатньо доказів для повідомлення про підозру у вчиненні кримінального правопорушення [1]. Власне така особа так і не набула статусу «підозрюваний», оскільки померла.

На думку Л.М. Лобойка, корисним для українського законодавця був би досвід регламентації цих питань у КПК Франції. За французьким законом особа, щодо якої здійснюються слідчі дії, має право звернутися до слідчого із заявою про визнання її обвинуваченим. З моменту подання заяви слідчому вона набуває всіх прав обвинуваченого [6, с. 242]. Такий порядок був би прийнятним і здатним забезпечити вчасність набуття особою статусу підозрюваного. Подібний порядок набуття статусу потерпілого наразі врегульований у КПК України (ч. 2 ст. 55).

Ст. 219 КПК України передбачає, що строк досудового розслідування обчислюється з моменту повідомлення особі про підозру до дня звернення до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності, клопотанням про закриття кримінального провадження або до дня ухвалення рішення про закриття кримінального провадження [1].

З даного положення закону випливає, що саме досудове розслідування (проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій) без залучення підозрюваного як учасника може тривати невизначений час (норми КПК України, а саме ч. 2 ст. 219 про строки досудового розслідування до дня повідомлення особі про підозру виключено 08.12.2023 року). А вже з моменту визначення процесуального статусу підозрюваного (появи конкретного підозрюваного), такі строки чітко визначені (72 години, 20 діб, один місяць (щодо кримінальних проступків) та два місяці (щодо злочинів)). Таким чином, для органу досудового розслідування, щоб мати більше часу для вчинення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, інших необхідних процесуальних дій, більш вигідно не залучати конкретну особу як підозрюваного. А це веде до затягування з повідомленням про підозру і тим самим обмежує право такої особи захищатися від підозри у вчиненні конкретного кримінального правопорушення, оскаржувати незаконні дії щодо неї, зокрема така особа позбавлена можливості

оскаржити важливий процесуальний документ – повідомлення про підозру.

Крім того, не зрозумілим є статус такої особи при її залученні до проведення окремих слідчих (розшукових) дій. Наприклад, реальний випадок з професійної діяльності одного з авторів статті Горінецького Й.І., адвоката. Особа у жовтні 2015 року вчинила дорожньо-транспортну пригоду, внаслідок якої пішохід від отриманих тілесних ушкоджень помер на місці події. Органами досудового розслідування розпочато кримінальне провадження за ч. 2 ст. 286 КК України. Проведено першочергові слідчі (розшукові) дії, призначено експертизу щодо встановлення можливості уникнення ДТП тощо. Водія не затримано, повідомлення про підозру не вручено. Але при цьому у процесі проведення досудового розслідування водія залучено до проведення слідчого експерименту (відтворення дій, обстановки, обставин певної події, проведення необхідних дослідів чи випробувань) відповідно до ст. 240 КПК України. Хоча ч. 3 даної статті передбачає, що до участі в слідчому експерименті можуть бути залучені підозрюваний, потерпілий, свідок, захисник, представник. І дана норма не згадує особу, щодо діянь якої проводиться досудове розслідування, але якій про підозру не повідомлено. Тож водій брав участь у слідчому експерименті без визначеного статусу учасника конкретного кримінального провадження.

У випадку, якщо особу, щодо діянь якої проводиться досудове розслідування, викликають в якості свідка, то така особа відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 66 КПК України має право користуватися під час давання показань та участі у проведенні інших процесуальних дій правовою допомогою адвоката. При чому, відповідно до п. 1 ч. 3 ст. 87 КПК України такі докази будуть визнані недопустимими в разі визнання такого свідка підозрюваним чи обвинуваченим у цьому кримінальному провадженні. А для органів досудового розслідування такий розвиток подій не доцільний, якщо під час допиту повідомлена цінна доказова інформація.

Крім того, КПК України не передбачає для особи, щодо якої здійснюються дії із викриття її у вчиненні кримінального правопорушення, права на оскарження бездіяльності слідчого, прокурора, пов'язаної з неповідомленням особи про підозру (ст. 303). При цьому, відповідно до змін від 03.10.2017 р. у ст. 303 до ч. 1 додано пункт 10, відповідно до якого на досудовому провадженні можуть бути оскаржені такі рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора як повідомлення слідчого, дізнавача, прокурора про підозру після спливу одного місяця з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку або двох місяців з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні зло-

чину, але не пізніше закриття прокурором кримінального провадження або звернення до суду із обвинувальним актом - підозрюваним, його захисником чи законним представником. Але таке право є лише у підозрюваного.

Висновки. Таким чином, оскільки досудове розслідування щодо особи може фактично розпочинатися до повідомлення такій особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення, доцільним є закріплення у КПК України норми, відповідно до якої така особа на підставі її заяви до офіційного повідомлення їй про підозру вважатиметься підозрюваною із наявністю всіх процесуальних прав, необхідних для здійснення захисту своїх прав. Така норма забезпечить особі належний захист від незаконного та необґрунтованого обмеження її прав та свобод під час здійснення досудового розслідування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9-10, № 11-12, № 13. Ст. 88.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар. / Відп. ред.: С.В. Ківалов, С.М. Міщенко, В.Ю. Захарченко. Харків: Одиссей, 2013. 1104 с.
3. Дердюк Б.М., Смушак О.М. Дотримання строків у кримінальному провадженні України: зарубіжний досвід та судова практика. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 2. С. 281–284.
4. Рогатюк І.В. Повідомлення про підозру: значення інституту та проблеми правозастосування. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2015. № 3. С. 115–124.
5. Карabut Л.В. Початковий момент реалізації функції кримінального переслідування за новим КПК. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2013. № 1. С. 145–155.
6. Лобойко Л.М. Кримінально-процесуальне право: курс лекцій. Вид. друге, змін. і доп. Київ: Істина, 2008. 488 с.